

Inleiding

‘Samenvattend zou ik willen zeggen: de betrekkelijkheid van het leven blijkt uit dit alles. De een heeft geluk, de ander heeft pech gehad. Maar... hebben diegenen die geluk hadden ook werkelijk het geluk in het leven gevonden en zouden zij die pech hadden misschien voor verder leed bespaard zijn? Niemand kan hier ooit antwoord op geven.’

Deze berustende woorden vormen de laatste regels die Mary Bendiks (1924-2004) bijna 35 jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, aan haar manuscript toevoegde. Het manuscript was een bewerking van haar dagboek dat zij in de periode 40-45 bijhield en waarin zij schrijft over haar persoonlijke ervaringen als jonge Jodin in Den Bosch, die geconfronteerd wordt met Jodenhaat, met meelopers, verraders, helpers en helden, en met een netwerk van verzetsmensen en vertegenwoordigers van de Rooms-Katholieke kerk dat haar en haar familie helpt om uiteindelijk te vluchten naar een veilig onderduikadres in België.

Naast het bijzondere vluchtverhaal, beschrijft Mary Bendiks in haar dagboek hoe vijf Bossche en Vughtse families door de oorlog nauw verbonden raakten: de door de Duitsers in het nauw gedreven Joodse families Bendiks, Cahen en Philips en de families van Harry Holla en Gerrit De Gruyter die hen te hulp schoten. Zij vertelt indringend over de geschiedenis van haar stadsgenoten die anders en toch ook weer hetzelfde waren en die van de ene op de andere dag letterlijk en figuurlijk apart gezet werden om uiteindelijk vermoord te worden. Zij vertelt over moedige mensen die in benarde omstandigheden hun nek durfden uit te steken en over de mensen die onder de ‘gewijzigde’ omstandigheden actief er hun voordeel mee probeerden te doen; over de geschiedenis van mensen die weg keken en van mensen die toevallig helden werden. En zij schrijft over de houding van instituties en netwerken die in oorlogstijd voor de keuze kwamen te staan om in actie te komen, weg te kijken of te collaboreren; en na de oorlog om moesten gaan met de gevolgen van de Jodenvernietiging.

Het manuscript van Mary leent zich heel goed als rode lijn in een uitgave met een bredere scope. In de afgelopen jaren is een aantal publicaties gewijd aan joodse en niet-joodse families in Den Bosch en omstreken, zoals Cahen, De Gruyter en Philips; die families figureren prominent in het Mary’s verhaal. De beoogde uitgave kan daarom dienen als een synthese van haar eigen lotgevallen tijdens de oorlogsjaren, maar ook de ervaringen van anderen. Daarbij onderzoeken de samenstellers van deze beoogde uitgave vooral naar de bepalende omstandigheden (toegang hebben tot geld en netwerken, de juiste mensen kennen) gaan waarin deze families hun

levensbepalende keuzen moesten maken in een 'gewone' stad onder ongewone omstandigheden.

Tegelijkertijd willen wij ook nadrukkelijk stil staan bij de consequenties van de gebeurtenissen in 40-45. Het gezin Philips overleefde de oorlog niet. De gezinnen Bendiks en Cahen pakten na de oorlog de draad zo goed en kwaad als het kon weer op. Zo ook het gezin van Harry Holla en Gerrit de Gruyter bouwde zijn winkelketen weer verder uit. In het boek komen de nazaten van de betrokken families aan bod en staan we stil bij de verschillende narratieven en verbanden binnen de achtereenvolgende generaties bij de verschillende families en hoe die voortleven en zich ontwikkelden in de loop van de tijd. Waarom dat bij het ene gezinslid wel gebeurde en bij het andere niet. Betreffen die herinneringen alleen maar littekens of ontlenen nazaten er ook iets aan wat van (actuele) waarde is in hun eigen leven?

Het boek met als werktitel 'Herinneringen aan overleven' is niet alleen een synthese van oorlogservaringen maar ook een synthese van oorlogsherinneringen. Het oorlogsdagboek van Mary Bendiks leest als een indringend verslag van een jong meisje, maar haalt ook naar voren hoe 40-45 heeft doorgewerkt en legt verbanden en dilemma's bloot die tot op de dag van vandaag voor de Bossche gemeenschap betekenisvol (moeten) zijn. Na 75 jaar kan de Jodenvervolging geen verborgen hoofdstuk meer zijn, maar een onlosmakelijk en dynamisch onderdeel uitmaken van de geschiedenis van 's-Hertogenbosch.